

Cieślak, Tadeusz

"Presse in der Zwangsjacke 1933-1945", Oron J. Hale, Dusseldorf 1965 : [recenzja]

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 7/2, 324-327

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

milionów mieszkańców miast, a z czasem i wsi. Słusznie zwraca uwagę autor na olbrzymie znaczenie zdystansowania przez wydawców pism masowych szybkością podawania wiadomości konkurentów w postaci pism regionalnych. W przeciwieństwie do Orona J. Hale'a (*Presse in der Zwangsjacke*, Düsseldorf 1965) przypisuje dr Koszyk Berlinowi rolę centrali dziennikarskiej, górującej nad innymi ośrodkami. Hale uważał, że takiej pozycji („metropolitalnej”) Berlin nie zajął i był jednym z szeregu ważnych ośrodków.

Znaczenie przywiązywane przez autora omawianej książki do przedstawienia procesów politycznych w związku z ich wpływem na rozwój prasy w niczym nie umniejszyło jego zainteresowania indywidualnościami. Dzięki jego pracy poznajemy bardzo liczne grono ciekawych postaci. Ich myśli, względnie działalność organizacyjną miały istotne znaczenie dla rozwoju prasy niemieckiej i to doskonale uchwycił i przedstawił dr Koszyk. Bardzo ciekawie przedstawił on udział młodego Karola Marksa w publicystyce niemieckiej, przypomniał cały szereg wybitnych przedstawicieli dziennikarstwa niemieckiego. Wiele miejsca poświęcił stosunkowi do prasy Bismarcka i Wilhelma II, przypominając niechlubne karty „funduszu godzinowego” i służebności prasy w mętnych i bezwzględnych rozgrywkach personalnych.

W sumie książka dra Koszyka stanowi ciekawą pozycję, która zainteresuje nie tylko świat dziennikarski i pragnących do niego w przyszłości przynależeć, ale i zajmujących się rozwojem myśli politycznej w Niemczech. Wartościowy to podręcznik i będący wynikiem rzetelnej pracy.

Tadeusz Cieślak

VI

Oron J. Hale, *Presse in der Zwangsjacke 1933—1945*, Düsseldorf [1965], ss. 345.

Amerykański uczyony zaprezentował przed kilku laty syntetyczną pracę o polityce hitlerowskiej w stosunku do prasy¹, a obecnie otrzymaliśmy jej zachodnioniemieckie wydanie. Do podjęcia tego tematu Oron J. Hale był szczególnie upoważniony, zarówno z uwagi na dawne zainteresowania naukowe i wcześniej ogłoszone prace (*Publicity and Diplomacy, with Special Reference to England and Germany 1890—1914*), jak i funkcje sprawowane w amerykańskim wojsku w czasie wojny. Był on kierownikiem sekcji prasy zagranicznej w amerykańskim sztabie gene-

¹ Zob. pozytywną recenzję w „Historische Zeitschrift”, 1965, t. 201, z. 1, s. 247. Autorem recenzji jest K. E. Born.

ralnym i z tego tytułu zajmował się problemami prasy hitlerowskiej. Po zakończeniu wojny przebywał w Niemczech i przesłuchiwał szereg czołowych organizatorów prasy hitlerowskiej z Maxem Amannem na czele. Przez dwa lata (1950—1952) był Oron J. Hale pracownikiem Wysokiego Komisarza USA w Niemczech w dziale prasowym, co znowu dało mu bogaty materiał do omawianego tematu. W czasie przesłuchiwań przywódców hitlerowskich ujawniono, iż ważne informacje zostały zdeformowane w ogłoszonej wówczas pracy Fritza Schmidta (*Presse in Fesseln*). Obciążony przez Schmidta — Amann, nie tylko udowodnił mu szereg błędów i nieścisłości, ale ponadto zarzucał wkupywanie się w łaski okupantów przez pomniejszenie własnego udziału w nazyfikacji prasy i przrzucaniu odpowiedzialności wyłącznie na innych.

Hale wykorzystywał w swej monografii wszystkie materiały tych sporów, zestawiając je z dokumentacją procesów przeciwko zbrodniarzom hitlerowskim, zgromadzoną w różnych instytucjach, szczególnie w monachijskim. Autor monografii przechodzi do porządku dziennego nad subiektywnymi deformacjami i ustala dosyć precyzyjnie odpowiedzialność osób, które głównie przyczyniły się do ograniczenia wolności prasy i podporządkowania jej dyrektywom hitlerowskim. Praca Hale'a jest bardzo interesująca z punktu widzenia ustalenia odpowiedzialności menażerów hitlerowskich i poważnie wzbogaca naszą wiedzę o różnych metodach działania „brunatnego terroru” w dziedzinie prasy. Zainteresowania autora koncentrują się wokół spraw organizacyjnych prasy, a więc: wpływu na obsadę stanowisk redakcyjnych, zagarniania dochodów, przynależności do koncernów ściśle związanych z kołami hitlerowskimi. Oznacza to zrezygnowanie z badania prasy i jej metod propagandowych, w cieniu pozostaje więc Józef Goebbels, Wolfgang Diewerge czy Hans Fritsche, natomiast prócz Maxa Amanna wysuwają się Wilhelm Weiss, Rolf Rienhardt czy Max Winkler.

W obszernym wstępie szkicuje Hale cechy charakterystyczne rozwoju prasy niemieckiej, zwracając uwagę na brak centralnego ośrodka, gdyż wśród najbardziej wpływowych występowały zarówno pisma berlińskie, jak i „Frankfurter Zeitung”, „Kölnische Zeitung” czy „Hamburger Fremdenblatt”. Podział wyznaniowy Niemiec, siła odrębności poszczególnych krajów ułatwiały partykularyzm w dziedzinie organizacji prasy. Hale udowadnia bezpodstawność hitlerowskiej tezy o decydującej przewadze kapitału żydowskiego w prasie niemieckiej. Pisma znajdowały się przez całe pokolenia w posiadaniu jednej rodziny i obok Ullstein, Mosse i Sonnemann-Simon byli Du Mont, Hugenberg i Huck-Girardet. Wreszcie Hale wskazuje na niechęć Republiki Weimarskiej do swobody prasy i wielokrotne naruszanie zasady konstytucyjnej przez ustawodawstwo wyjątkowe.

Swoje właściwe rozważania o prasie hitlerowskiej rozpoczyna Hale od opisu przejścia pisma „Völkischer Beobachter” i uprawdopodobnia dawną tezę o decydującej pomocy Reichswehry w uzyskaniu środków finansowych (s. 28), których absolutnie uboga partyjka prawicowa nie mogła zebrać. Takie zakulisowe powiązania tłumaczyły również łatwość przejścia do współdziałania, a w każdym razie nieutrudnianie przejścia rządów w 1933 r., co przecież leżało w sferze możliwości. Przy omawianiu początków prasy hitlerowskiej wiele miejsca poświęca Hale osobie Maxa Amanna, który szybko przyswoił sobie znajomość nowej dziedziny pracy i stał się niezastąpionym pomocnikiem Hitlera w dziedzinie podporządkowania organizacyjnego prasy, czerpiąc zresztą stąd ogromne korzyści prywatne. W opanowywaniu prasy stosowano różnorodne metody, które nie zawsze sprowadzały się do bezpośredniego nacisku i groźby; często wykorzystywano naciski moralne, odmawiano zgody na udzielanie ogłoszeń urzędowych i związanych z grupami rządzącymi koncernów. Równocześnie pisma hitlerowskie stawały się monopolistami ogłoszeń, zalecanymi organami urzędów, a wobec wysokich nakładów były czymś pociągającym dla reklamy wielkiego kapitału. Tylko lewicową prasę likwidowano poprzez bezwzględne konfiskaty.

Hale odsłania etapy opanowywania prasy i sięgania po coraz bezwzględniejsze środki. Zaciekawiają pomocnicy Amanna, a czytelnika polskiego — szczególnie Max Winkler. Urodzony w 1875 r. w powiecie Susz, został urzędnikiem pocztowym, a następnie magistrackim w Grudziądzu. Był on ostatnim pruskim burmistrzem Grudziądza, a w okresie Republiki Weimarskiej zorganizował system subsydiowania przez rząd Rzeszy pism mniejszości niemieckiej w innych państwach. Winkler rozwinął swoje umiejętności w zakresie ukrywania zależności finansowej pism i tworzenia tajemnych kanałów dla przekazywania środków i oferował je władzy hitlerowskiej, pozostając zresztą bezpartyjnym aż do roku 1937. Winkler odegrał ogromną rolę w podporządkowywaniu prasy ośrodkom dyspozycji hitlerowskiej. Dodajmy, iż w 1939 r. został on na pewien czas mianowany przez Goeringa kierownikiem zarządu mienia polskiego (Haupttreuhandstelle Ost). Kilkakrotnie również wskazuje Hale na uprzywilejowaną rolę „gauleitera” Kocha w eksploatacji prasy.

Praca Hale'a ilustruje liczbowo zyski osiągnięte przez NSDAP z prasy. Nie przyznawano jej wysokiej pozycji, nakładano na nią okowy cenzury, ale równocześnie traktowano prasę jako „żyłę złota”, z której uzyskiwano ogromne, coraz większe środki finansowe. Akcję „hitleryzowania” prasy z jeszcze większą bezwzględnością kontynuowano w latach drugiej wojny, m. in. zamknięto „Frankfurter Zeitung”, „Münchner Zeitung” (1943). Po wybuchu wojny powstały nowe możliwości dla pra-

sy hitlerowskiej. Zaczęła ona wykorzystywać ziemię okupowane w celu zagarnięcia sprzętu i niezbędnych surowców.

Swoją ciekawą pracę uzupełnił Hale opisem z oceną poszczególnych wykorzystanych zespołów dokumentalnych. Jego praca stanowi cenne opracowanie syntetyczne, nacechowane krytycyzmem wobec źródeł, umiejętnością wydobywania rzeczy istotnych. Na pewno pozostawia ona jeszcze wielkie pole dla opracowań szczegółowych, poszczególnych regionów Niemiec czy nawet pism, co zresztą dokonuje się obecnie w NRF.

Interesująca książka Hale'a pozostawia wiele do ustalenia w dziedzinie polityki prasowej okupanta hitlerowskiego w Polsce, co wymaga uwzględnienia szczegółowego tła jego polityki na naszych ziemiach. Książka stanowi nie tylko cenną pozycję badawczą historii polityki prasowej hitleryzmu, ale i zachętę do przyspieszenia szczegółowych prac badawczych w Polsce w tej dziedzinie.

Tadeusz Cieślak

VII

Wydawnictwa bibliograficzne Biblioteki Polskiej w Londynie.

Biblioteka Polska w Londynie założona została w 1942 r. jako biblioteka ówczesnego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na emigracji. W lipcu 1945 r. po cofnięciu uznania przez władze brytyjskie emigracyjnemu rządowi polskiemu Biblioteka przeszła pod zarząd Interim Treasury Committee for Polish Question i wówczas przybrała nazwę Biblioteka Polska w Londynie. Od 1947 r. istniała przez kilka lat w ramach Polish University College, po czym w 1953 r., gdy ostatecznie przeszła pod zarząd brytyjskiego Ministerstwa Oświaty, powróciła do dawnej nazwy — Biblioteka Polska¹.

Wedle danych z 1961 r. Biblioteka liczyła wówczas 55 tysięcy dzieł skatalogowanych, 1154 tytułów czasopism, 206 rękopisów².

Prócz normalnych prac związanych z kompletowaniem, opracowywaniem i udostępnianiem zbiorów Biblioteka Polska prowadzi działalność wydawniczą. Od 1950 r. publikuje kwartalnik „Books in Polish” — wykaz nabytków Biblioteki.

Do najważniejszych wydawnictw tej instytucji należy *Bibliografia książek w języku polskim i Polski dotyczących, ogłoszonych za granicą po 1 września 1939*³. Tom I wydano w 1953 r. Ukazały się dotychczas

¹ B. Czaykowski, B. Sulik, *Polacy w W. Brytanii*, Instytut Literacki, Paryż 1961, s. 282.

² *Op. cit.*, s. 283.

³ Oryginalny tytuł w języku angielskim: *Bibliography of Books in Polish or Relating to Poland Published Outside Poland Since September 1st., 1939.*